

Tódor Csaba*

Néhány etikai kérdés vizsgálata a háború kapcsán

A mint azt Ester D. Reed is kiemeli *A háborús törvények védelmében*** című esszéjében, Nigel Biggar *A háború védelmében* címmel megjelent könyvének*** az a fő hozadéka, hogy az igazságos háború erkölcsi megindoklásának klasszikus tradícióját ma már feltétlenül szükséges újragondolni és finomítani.

Hogy ez az állítás mennyire aktuális és sürgető, mi is érzékeljük, de nemcsak általában a mai háborúk összetettségének, hanem a szomszédságunkban dúló orosz–ukrán háború összefüggésében is.

Jelen írásommal ehhez az aktuális és sürgető újragondoláshoz, finomításhoz kívánok segítséget nyújtani Ester D. Reed esszéjének fordításával, amelyhez csillaggal jelzett lábjegyzeteimben kapcsolom megjegyzéseimet Augustinus azon felfogásából kiindulva, hogy az emberi társadalom jogi megalapozottságú. Vagyis az a probléma, hogy miközben az ember egyéni és közösségi formálódásának oka jogi szükségszerűség, mennyiben tárgyalható ez az alávetettség, a törvény parancsolatainak való politikai és teológiai engedelmség összefüggésében. Illetve, hogy az ember törvénykező természete mennyiben vizsgálható a szomszédságunkban dúló háború kontextusában, hogy a felsorakoztatott érvek végül is a kereszténység szeretet ethoszát és a mai társadalom egyéni és közösségi/szervezeti jellegének működtetését szolgálják.

Ester D. Reed esszéjének fordítása után Nigel Biggar könyvének fejezeteit mutatom be röviden.

* Dr. Tódor Csaba (Csíkszereda, 1976) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Rendszeres Teológiai Tanszékének oktatója.

** A cikk forrása: Reed, Esther D.: In Defence of the Laws of War. In: *Studies in Christian Ethics* 28 (2015/3), 298–304. <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0953946814565314> (2015. aug. 24.), illetve Foley, Richard S. J.: The Communion Of Saints. In: *Bijdragen: International Journal for Philosophy and Theology*, 20 (1959/3), 267–281 <http://dx.doi.org/10.1080/00062278.1959.10596383> (2015. aug. 24.)

Esther D. Reed a teológia és vallástudomány docense és az Egyesült Királyságbeli Exeteri Egyetem Vallási Közéleti Hálózatának igazgatója.

*** Biggar, Nigel: *In Defence of War*. Oxford University Press, Oxford 2013.

Esther D. Reed

A háborús törvények védelmében

Összefoglalás

Ez az esszé arra figyelmeztet, hogy Nigel Biggar szerint a klasszikus, teológiai igazságos háború hagyományának megengedő olvasata problematikus, különösen, ha az Egyesült Nemzetek Szervezete Alapokmányának és a háborús törvényeknek a rendkívül kontextusfüggő megközelítésével párosul. Két pontra hívjuk fel a figyelmet:

1. Ha összehasonlítjuk Augustinusnak a római birodalom rendezetlen ügyeivel való küzdelmét, beleértve az „idegen gonoszságot” mint a katonai akció ürügyét, az *animus dominandit* és az olyan háborúkat, amelyek újabb háborút generálnak, Nigel Biggar *A háború védelmében* című könyvéből hiányzik az a szilárd politikai realizmus, amely megvédhetne attól, hogy a háború törvényei a legerősebb nemzetek kezében maradjanak.

2. Augustinus azon elkötelezettségéhez képest, hogy a világi jognak miért, illetve hogyan kell megteremtenie a békés és rendezett együttélés feltételeit, *A háború védelmében* című könyv nem építi be az igazságos háborúról szóló érvelésébe a nemzetközi béke és biztonság megóvásához szükséges jogi rendszer védelmét.

Kulcsszavak: igazságos háború, nemzetközi jog, Augustinus, politika, szerelem.

Bevezetés

Nigel Biggar *A háború védelmében* című könyvében¹ sok egyéb mellett azt olvastam örömmel és azt helyeseltem, hogy mindazoknak, akik manapság az igazságos háború erkölcsi megindoklásának klasszikus, teológiailag keresztény, szűkebb értelemben büntetőjogi és igazságszolgáltatási tradícióján állnak, finomítaniuk és újragondolniuk szükséges ezt a hagyományt. Én ezt hagyományt szeretném Biggarral együtt védelmezni és továbbfejleszteni, amely nemcsak életképes, hanem szükséges is a mai kontextusban, még akkor is, ha a kihívások tömkelegében kimerült, és nem alkalmazható az úgynevezett negyedik és ötödik generációs és egyéb háborúk bonyolultságára.

¹ Biggar, Nigel: *In Defence of War*. Oxford University Press, Oxford 2013. A szövegbe beiktatott számok a könyv lapszámaira vonatkoznak.

Ehhez szükséges tisztáznunk (mint ahogyan Biggar is kristálytisztán fogalmaz), hogy nem minden igazságos háborús érvelés egyforma. A modern liberális változatok nagyon különböznek attól a korábbi hagyománytól, amely Ambróziustól és Ágostontól Aquinóiig és azon túl terjed. Szükség van a Biggar által felvázolt vitákra, amelyek ilyen kérdésekre keresnek választ: a pozitív jog miért van alárendelve egy magasabb természeti törvénynek? A megtorlás miért nincs mindig ellentétben a szeretet evangéliumi parancsolatával? Mi a különbség aközött, hogy a katonáknak olykor ölniük kell, vagy hogy szándékosan, illetve készakarva ölnek?* Mennyire bonyolult a klasszikus igazságos háború hagyománya alapján gondolkodni a közelmúlt és a jelen konfliktusairól, és még sok másról? Mindezek alapján üdvözlöm *A háború védelmében* című könyvet, amely napjainkban jelentős hozzájárulás ehhez a hagyományhoz és annak továbbfejlesztéséhez.

A könyvnek viszont vannak olyan aspektusai, amelyek kérdéseket vetnek fel. Ezek közül most kettőre kívánok reflektálni.

1. Hogyan viszonyul *A háború védelmében* című könyvet átható realizmus *Az Isten városa* politikai retorikájához?*

* A katonák – állítja Biggar – gyakran inkább a saját bajtársaik iránti szeretetből, mint az ellenfél iránti gyűlöletből ölik meg az ellenséget, sőt a civilek talán jobban gyűlölik az ellenséget, mint a frontkatonák. De a csatatéren még a harag és a gyűlölet is lehet helyénvaló, mivel ez az igazságosság szeretete alapján lehet erkölcsileg megfelelő válasz az aljas tettekre. (*Megjegyzés tőlem: T. Cs.*)

** Augustinusnál szintén központi téma az Isten városa, s akárcsak a misztikus test, megérteni segít a szentek közösségét, amelynek tagjai most Isten szent városának polgárai. Augustinus számára az emberi történelem két városnak, Isten városának és a Sátán városának történetévé lesz. A *civitas sanctában*, az új Jeruzsálemben azok az angyalok és emberek laknak, akik a szeretet által egyesültek Krisztussal. Ez a *civitas sanctorum*, mivel Isten által megszentelt angyalokból és emberekből áll (*De civitate Dei*, 28), akik Krisztust ismerik el városuk alapítójának, királyának és beteljesítőjének. A szentek városa felett viszont sötét árnyékként lebeg annak ellentéte, a gonosz város, a misztikus Babilon, amelynek polgárai nem szabadok, hanem királyuknak, az Ördögnek nyomorult rabjai. *Corpore permixtae – corde separatae*. A két város tehát szellemi, láthatatlan, misztikus valóság. Bár a külső megjelenést tekintve összekeveredtek, határvonalaik mégis világosan rajzolódnak ki a teremtett emberek akaratában, a szívekben, vagyis a lelkiismeret rejtett életében (Foley, Richard S. J.: *i. m.* 274.).

Különös, hogy a bűnös városnak megfelelően Augustinus a *Communio malorum*ot a *Communio Sanctorum* gonosz ellenpólusaként képzei el. Itt egy olyan fogalmat vett át, amely úgy tűnik, hogy Szent Ciprián és Firmilianus levelezéséből származik (uo. 275). Augustinus összefoglalja a két város jellemzőit. A szentek városában az örökkévalóság lép be az időbe, itt az igazság uralkodik, a törvény pedig a szeretet. A bukott angyalok és gonosz emberek városa

2. Vajon Biggar kontextualizmusa a háborús törvények értelmezése tekintetében nem hajlik-e túlságosan a rugalmasság felé oly módon, hogy az alássa a nemzetközi béke és biztonság védelmére létrehozott jogi rendszert?

A Biggar és a magam nézete közti különbség a korai keresztyén igazságos háború hagyományának hangsúlyozásában és értelmezésében jelentkezik, nem pedig az elvekben. Ezek a hangsúlyok azonban fontosak, amikor a keresztyén etikának és politikai teológiának manapság kellően realistának kell lennie, azaz a rossz cselekedetek visszaszorításával és az élet szempontjából hasznos dolgok biztosításával kell foglalkoznia.

A háború védelmében és *Az Isten városa* párhuzamos olvasása

Biggar azt állítja, hogy Augustinus „a keresztyén igazságos háborúról szóló tanítás vezető pátriárkája”(61.). Az igazságos háborúról szóló érvelésben azonban ma már többre van szükség, mint pusztán azoknak az ismert passzusoknak a szellemében gondolkodni, amelyeket az igazságos háború hagyományának kifejtői fogalmaztak meg, és pedig Augustinus *Az Isten városa* című könyvének néhány fejezete, a manicheus Faustusnak és a karthágói Marcellinusnak írt maroknyi válaszelevele, Aquinói a háború kérdésére válaszoló négy cikke, valamint Francisca de Vitoria, Alberico Gentili és Francisco

nem az igazságnak, hanem a hiúságnak és a tévedésnek él, a szeretet helyett az önimádat és a mohóság uralkodik, lakói pedig pusztulás felé tartanak (uo. 275.). Isten városának a szeretet a legfontosabb jellemzője. Ezáltal lehet közösségre lépni Istennel, úgy, hogy belépünk a szentek közösségébe, ahol polgárjogokkal és kiváltságokkal rendelkezünk. A szeretet – tanítja Augustinus – az emberek és angyalok alkotta szent polgárok élete Isten városában, és természeténél fogva közösséggé, egységgé kapcsolja össze őket (uo. 275–275.). Augustinus úgy tekint az egyházra, az *unitas charitatisra*, a szentek közösségére, a misztikus testre és Isten városára, mint amelyek egy és ugyanazon valóság szükségszerű aspektusai. Ld. Sollier, Joseph F.: The Communion of Saints. In: Herberman, Charles G. et. al. (eds.): *Catholic Encyclopedia*. Vol. IV. The Encyclopedia Press Inc., New York 1908, (171–174) 172.

Isten városának a fogalmát és annak fejlődését az ágostoni művek kontextusában több lépésben fogalmazták meg. Az Isten városa és a hierarchikus, látható egyház közötti kapcsolat sokat vitatott kérdés. Ld. Congar, Yves: «Civitas Dei» et «Ecclesia» chez Saint Augustin. *Histoire de la recherche: son état présent* In: *Revue d' Etudes Augustiniennes Et Patristiques* 3, (1957/1), 1–14.) Mindazonáltal e teológiai értelmezésekben az a közös, hogy mindkettőben a szeretet a legfontosabb tényező. (*Megjegyzés tőlem: T. Cs.*)

Suarez ismert írásai alapján.² Nem az a lényeges, hogy Biggar ilyenfajta redukcionizmust támogat, hanem az, hogy az igazságos háború kérdésének kifejtéséhez nem elégséges a máig megszokott gondolkodás, beleértve ebbe azt is, amit Augustinus mondott a Római Birodalom politikájáról és jogrendszeréről. Ugyanis ehhez a szélesebb alapokon nyugvó keresztyén hagyomány figyelembevétele szükséges. Augustinus újra és újra tükröt tart a birodalom elé, hogy lássa, hol fordul (legalábbis részben) az erényes szándék túlkapaszkodásba, agresszióba, törvénytelenységbe és még több háborúba, s hogy mikor eredményez kormányzást a kormányzottak számára, tanácskozást (ld. *consulere*) a vénekkel, valamint igazságos békére törekvést. Szükségünk van Augustinus éberségére, hogy észrevegyük: mikor válnak a rendi aggodalmak, például jelen esetben a nemzetbiztonság, a rossz cselekedetek leküzdése és az ártatlanok védelme annyira sebezhetőkké, hogy már bűnökké fajulnak. Ha figyelmen kívül hagyjuk ezeket a szempontokat, illetve a hagyomány ilyen szempontjait, akkor fennáll a veszély, hogy a mai következtetések hiányosak, s emiatt kiegyensúlyozatlanok lesznek.

Retorikai „eszközök és kések”³

Ahhoz képest, hogy a kutatóknak milyen hosszú sora fordított figyelmet a *Vallomások*, a prédikációk és *A keresztyén tanításról* retorikai aspektusaira, viszonylag kevesen vizsgálták *Az Isten városa* politikai retorikáját. Figyelemre méltó kivétel John von Heyking *Augustinus and Politics as Longing in the World* című munkája, amely azt vizsgálja, hogy Augustinus miként zúdít gúnyt Róma vezetőinek nagyképűségére, miközben azt is elemzi, hogy a római életet uraló dicsvágy miként bomlik szét mértéktelen szenvedélyekké, és óva inti a hívőket attól a feltételezéstől, hogy a kereszténység „megoldotta a bölcsesség és a hatalom összeegyeztetésének kérdését”.⁴ Így például Heyking arra hívja fel a figyelmet, hogy Augustinus némely túlságosan szélsőséges állítása a rómaiak erkölcsi nincstelenségéről miként kapcsolódik a dicsőséghez, amelyet szenvedélyesen szerettek:

² Ld. May, Larry – Rovie, Eric – Viner, Steve: *The Morality of War: Classical and Contemporary Readings*. Pearson, Cambridge 2005.

³ Az idézőjelek közé tett megfogalmazás forrása: Badiou, Alain: *Polemics*. Verso, London 2006, 35.

⁴ Heyking, John von: *Augustine and Politics as Longing in the World*. University of Missouri Press, Columbia, MO 2001, 18.

„Csak a dicsőségért akartak élni és érte meghalni sem haboztak. [...] Tehát ez a hírnévsóvárgás, ez a dicsőségvágy eredményezte azt a sok csodálatos dolgot, ami az emberek felfogása szerint dicséretre méltó és dicsőséges volt.”⁵

„De mivel úgy látszott, hogy a dicsőséget nem az igazságért, hanem az igazságot kedvelték a dicsőségért, ezért a megkötött békét és a szövetséget megszegték.”⁶

A rómaiak dicsőségre való törekvése nem volt mindig elítélendő.

Augustinus nyomán ma nem az a kihívás, hogy önmagában ítéljük el a biztonság és az állampolgárok védelme iránti aggodalmakat, vagy hogy kizárjuk a humanitárius beavatkozásról szóló vitát, mint ami kívül esik az igazságos háború hagyományán, ugyanis ez perverz lenne. Hanem fel kell ismernünk, hogy ezek a (legalábbis részben) erényes törekvések mikor fordulnak át bűnbe, nevezetesen a jogtalanságba, a fegyveres erő alkalmazását behatároló, régóta fennálló szabályok lazításába és kiterjesztésébe, a tisztességes jogi eljárás figyelmen kívül hagyásába, az örökös háború kilátásba helyezésébe és némelykor a gyilkosság álarcába.

„Hogy milyen mélyen meggyökerezett ez a felfogás rómaiakban, ezt bizonyítja Virtus és Honor istenek temploma, amelyet az egymással való legszorosabb összefüggésbe építettek fel, minthogy isteneknek tartották az Isten ajándékát.”⁷

Ma nem az erénynek és a becsületnek építünk templomokat, hanem bizonyos fogalmakat és elveket léptetünk elő kvázi-vallási szimbólumokká, például a kollektív biztonságot és a demokráciát, amelyeknek betartása a nemzetközi közjó érdekében helyettesítheti a kormányzatot. Amikor a fősvény az arany iránti szeretetből mond le az igazságosságról, nem az arany a bűnös, hanem az ember, aki az arany iránti szeretetét nem rendeli alá megfelelően más javak szeretetének.⁸

⁵ *De civitate Dei* V. 12. Augustine: *The City of God against the Pagans*. Ed. R. W. Dyson. Cambridge University Press, Cambridge 1998, 207. Ezután CG. [A magyar fordítás forrása: Aurelius Augustinus: *Isten városáról írt huszonkét könyve*. I. kötet (I–V. könyv). Ford. Földvári Antal. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T. Pécs, Budapest 1942, 311. A továbbiakban *Isten városáról* (1942).]

⁶ CG, V. 22, 229. [*Isten városáról*, I. (1942), 336.]

⁷ CG, V. 12, 210. [*Isten városáról*, I. (1942), 313.]

⁸ CG, XV. 22, 679.

Az *Isten városa* IV. és V. könyve, amelyekben Augustinus a legvilágosabban szemléli azokat a hamis isteneket, amelyeket Róma imádott abban az időben, amikor Isten megengedte a birodalom hatalmas terjeszkedését és uralmát, olyan kérdéseket vet fel, amelyek szintén megőrizték aktualitásukat: jobb-e a béke a háborúnál? Jó-e önmagára a győzelemre törekedni? Az „idegen gonoszság” ürügyet szolgálta-e a katonai akcióra?

„Gonosz kívánság az, amelyik arra irányul, miszerint legyen valaki, akit gyűlölj, vagy félj, hogy aztán legyőzhesd. [...] Ugyanis úgy látom, hogy ez a jogtalanság a birodalom kiterjesztéséhez közremunkálkodott. Ez tette az embereket igazságtalanokká, hogy legyenek olyanok is, akik ellen joggal hadat indítanak és a birodalmat is növelik.”⁹

Az igazságos háborúról szóló érvelésnek ma a fegyveres konfliktus „helyes okára”, „helyes hatalmára” és „helyes szándékára” vonatkozó kérdéseket kell szem előtt tartania, és emellett rendelkeznie kell azzal az augustinusi képességgel, amely leleplezi mindazokat a bűnöket, amelyek a nagy politikai hatalmak sebezhető felületei.

A törvény szerepe

Az igazságos háborúval kapcsolatos érvelésnek kellő figyelmet kell fordítania a jog céljára. Augustinus nem volt csillagszemű, amikor a birodalmi joggal foglalkozott. Püspökként felkereste a polgári tisztviselőket, hogy közbenjárjon az adósok érdekében, belekeveredett a mindennapi jogi konfliktusokba, kommentálta a bírák feladatait és azt, hogy mennyire jól töltik be szerepüket.¹⁰ A kor szokásainak megfelelően felkereste a bírákat, hogy az ítélet enyhítésére és a törvények által megszabottnál enyhébb büntetés kimerésére kérje őket,¹¹ javaslatokat tett arra, hogyan miként lehetne közvetíteni a vitatkozó peresek között,¹² s amikor a keresztények között áruvagy földeladás vagy bizonyítási normák miatt támadtak viták, segítséget

⁹ CG, IV. 15, 162. old. [*Isten városáról*, I. (1942), 254.]

¹⁰ Ld. Kuhn, Eva-Maria: Justice Applied by the Episcopal Arbitrator: Augustine and the Implementation of Divine Justice. In: *Ethics & Politics* 9 (2007/2), (71–104) 81–82; vö. Augustinus: *Vallomások* VI, 8.13; *Levél Apringiushoz*, Ep. 134 (CSEL 44, 84–88.).

¹¹ Kuhn, Eva-Maria: *Justice Applied*, 86., vö. *Levél Marcellinushoz*, Ep. 139, 2 (CSEL 44, 151.).

¹² Augustine: Exposition on Psalm 72, 3. Trans. J. E. Tweed. In: Schaff, Philip – Coxé, Arthur Cleveland (eds.): *From Nicene and Post-Nicene Fathers. First Series, Vol. VIII, Exposition on Psalms*. Revised and edited for *New Advent* by Kevin Knight. Christian Literature Publishing Co., Buffalo, NY 1888.

nyújtott nekik, hogy ügyüket békésen rendezhessék el.¹³ A mennyei város felé tartó zarándokoknak szükségük van a világi rend által nyújtott békére és biztonságra, ezért engedelmessé kell a földi város törvényeinek, amelyekkel az e földi élet fenntartásához szükséges dolgokat igazgatják. Világos volt, hogy a polgári élet minden tevékenysége árnyékba vagy sötétségbe burkolózik a *Civitas Dei* fényében.¹⁴ Mindazonáltal a helyesen meghozott törvények a társadalmak védelmét szolgálják, nem pedig a politikai befolyás előmozdítását. A törvények célja „a rend nyugalmának megteremtése és fenntartása”.¹⁵

Politika Édentől keletre

Ezzel elérkeztünk Augustinus írásainak egyik gyakran elhanyagolt aspektusához, nevezetesen a politikai igényéhez. Augustinusról gyakran azt tartják, hogy olyan elmarasztalóan nyilatkozott a bukás utáni emberi jogról és politikáról, hogy a jogról szóló teológiája inkább csak a rendetlenség és a törvénytelenység megfékezésével foglalkozik, nem pedig arra, hogy a társadalmakat a békés élet felé irányítsa. Az emberi természethez kötött „tragikus értelem” kiemelése azt jelenti, hogy kerüli az olyan utópisztikus ideológiákat, amelyek a huszadik században sajnos pusztítóak voltak.¹⁶ Ilyen értelemben talán úgy fogalmazhatunk, hogy a tragikus értelem Augustinus számára – legalábbis a politikában – természetes és nevelő eszköz maradt. Augustinus szerint a politika Édenben a tökéletességre törekvő értelmes lények megfelelő tevékenysége:

„A teremtmények oktatnak és tanulnak, művelik a földet, kormányozzák a társadalmakat, művelik a művészeteket, és e földi halandó társadalomban más tevékenységeket is űznek, mint a mennyei társadalomban.”¹⁷

A tulajdonképpeni politika lényege az egyetértés köteléke, amely az édeni embert mint társadalmat egyesíti:

¹³ Kuhn, Eva-Maria: *Justice Applied*, 92., vö. Augustinus: Levél 8.1.3–4 (CSEL 88, 41.).

¹⁴ Ld. Rist, John M.: *Augustine: Ancient Thought Baptized*. Cambridge University Press, Cambridge 1996, 215.

¹⁵ CG, XIX. 13, 938.

¹⁶ Smith, Thomas W.: *The Glory and Tragedy of Politics*. In Doody, John et al. (eds.): *Augustine and Politics*. Lexington Books, Oxford 2005, (197–214) 188.

¹⁷ Augustine: *On Genesis*. Trans. Edmund Hill, OP New City Press, New York 2002, 8., 9., 17.

„Embert pedig [Isten] csak egyet és egyedülállót teremtett. [...] De egyáltalán nem azért teremtett csak egyet, hogy az minden emberi közösség nélkül elhagyatva éljen. Hanem inkább azért, hogy ha nemcsak az egymás közötti természeti hasonlóság, hanem még rokoni érzelmek által is egybekapcsolódnak az emberek, hát annál nagyobb súllyal parancsként legyen előttük a közösség egysége és az egyetértés köteléke.”¹⁸

Isten nemcsak arról gondoskodik a természeti világegyetem rendezésében, hogy az emberek a rokonság szeretetkapcsolatában éljenek, hanem arról is, hogy társadalmi és politikai értelemben is együvé tartozzanak. Az önkéntes gondviselés, vagyis az, amely az emberek (és az angyalok) akaratlagos tevékenysége által működik, lehetővé teszi azt, hogy a társadalmak, a gyógyító művészetek, a technológia, a nevelés és az ehhez hasonlóak Isten igazgatása alatt legyenek.

A földi kormányzás ellentmondása abban áll, hogy miközben az Isten akarata szerinti rendezést szolgálja a közjó érdekében, már születésétől fogva az erőszak gyakorlásával kapcsolódik össze. Augustinus szerint Róma gyászos történelme gyakran utal arra, hogy a jog erőszakossága előnyösebb a rendtelenségnél, és hatékony eszköz a bukott emberi természet rendbontó megnyilvánulásainak ellensúlyozására. A világi jognak meg kell teremtenie a békés és rendezett együttélés feltételeit,

„[...] s a parancsolásban és engedelmisségben való egyetértést abba rögzíti, hogy a halandó élethez tartozó dolgokat illetően valamiféle konszenzus jöjjön létre az emberi érdekek között”.¹⁹

Annak biztosítása, hogy a jog elérje ezt a célt, állandó éberséget igényel, mert az erőszak a földi birodalom magja, és ezt semmilyen vágyalom nem törölheti el.

Korának világpolitikai realitásai közepette Augustinus azt kívánja elérni, hogy ne süllyedjünk bele a sok és valós okból fakadó mélységes szkepticizmusba, hanem emeljük fel tekintetünket, és lássuk meg, hogy az emberi

¹⁸ CG, XII. 22, 533. old. [A magyar fordítás forrása: Szent Ágoston: *Isten városáról*. III. kötet (XI–XVI. könyv). Ford. Földvári Antal. Kairosz Kiadó, Budapest 2006, 137–138. A továbbiakban *Isten városáról*, III. (2006).]

¹⁹ CG, XIX. 17, 945. old. [A magyar fordítás forrása: Szent Ágoston: *Isten városáról*. IV. kötet (XI–XVI. könyv). Ford. Dér Katalin (XVII–XXI. könyv) és Heidl György (XXII. könyv). Kairosz Kiadó, Budapest 2009, 245. A továbbiakban *Isten városáról*, IV. (2006).]

jog miképpen tud hatni az emberi hivatásból a politikára, valamint annak lehetőségére, hogy a jog még mindig jótékonyan munkálhatja a béke helyreállítását, fenntartását és előmozdítását. A rend valódi értelme, akárcsak az igazságosság, elkerüli az emberi tudást, de egy minta mégis felismerhető Augustinus azon szorgalmazásában, hogy miként valósíthatók meg a békés és rendezett együttélés feltételei. A béke mindig arra vonatkozik, ami nagyobb, mint az egyén, a család vagy a város közvetlen érdekei.

„Az ember háztartásának tehát a város kezdetének vagy egy kis részének kell lennie: és minden kezdetnek van vonatkozása valamilyen saját célhoz, és minden résznek van vonatkozása annak az egésznek az integritására, amelynek része. Ebből elég világosan kitűnik, hogy a házi béke a polgári békére utal: vagyis a házi uralom és engedelmesség rendezett összhangja a polgári uralom és engedelmesség rendezett összhangjára utal. Ezért helyénvaló, hogy a családapá a saját parancsait a város törvényéből merítse, és háztartását úgy irányítsa, hogy az összhangba kerüljön a város békéjével.”²⁰

A béke minősége változó. Még a gengsztereknek is szükségük van valamiféle békére, hogy kiaknázhassák a jogtalanul megszerzett hasznot:

„[...] még ő [a rabló] is fenntartja a béke valaminő látszatát azokkal, akiket nem tus megölni, viszont titkolni akarja előttük tetteit”.²¹

Ha a lehetőség engedné, felkelne búvóhelyéről, és királlyá emelné magát. Augustinus ezzel rávilágít arra, hogy az állam és a bírák erőszakossága a közjóban gyökerező motiváltságuk miatt különbözik a gengszterek erőszakosságától.

A jó jog célja a béke, amely mindig a közjóra vagy a nagyobb jóra vonatkozik.

Biggar kontextualizmusa

Ezzel elérkeztünk az ENSZ Alapokmányának és a háborús törvényeknek a kontextuális megközelítéséhez, amelyet Biggar nagymértékben alkalmazott. *A háború védelmében* című könyv 6. fejezete előtt ez a cím áll: *Arról, hogy nem mindig az ördögöt részesítjük a jog juttatásaiban*, vagy – mondja Biggar – „ha nem is egészen az ördög, akkor – ahogyan egyesek az 1999-es koszovói

²⁰ CG, XIX. 17, 945.

²¹ CG, XIX. 12, 934. [*Isten városáról*, IV. (2006), 230.]

háborúval kapcsolatban állították – Slobodan Milošević” (219.). Nigel azzal a kérdéssel szembesül, hogy ebben az esetben a nemzetközi szerződéses jog szigorúan megtiltotta-e azt, amit nem kellett volna megtiltania (223.). Kevesen fogják vitatni azt a véleményt, hogy az igazságtalan törvény nem törvény.²² De nem egészen erről van szó. Biggart nem az önmagukban igazságtalan törvények érdeklik, hanem az, hogy felül kell-e írni és mikor kell felülírni azokat a törvényeket, amelyek tiltják az erkölcsileg kívánatosnak tekinthető cselekvést, tekintettel azokra az ENSZ-ben zajló politikai folyamatokra, amelyek meggátolhatják az ilyen cselekvés engedélyezésére irányuló intézkedéseket. Példákat említ, amikor széles körben úgy tekintettek az Alapokmány be nem avatkozására vonatkozó szabályára és a humanitárius beavatkozás doktrínájának hiányára, hogy „a nemzetközi szerződéses jog szigorúan értelmezve azt tiltja, amit nem kellene” (223.). Ian Brownlie és Richard Lillich vitáját nyomon követve a fejezet azt a küzdelmet vázolja fel, amely a „textualisták” és a „kontextualisták” között zajlott a nemzetközi jog valódi értelme érdekében. Biggar kifejezetten a Koszovóról szóló vitára utalva teszi világossá saját álláspontját:

„Nem hiszem, hogy a nemzetközi jog értelme olyan szövegekben rejlik, amelyek kiszakítanak a szöveggörnyezetükből. Azt, hogy mit jelent az ENSZ Alapokmánya, a keletkezésének történelmi kontextusában kell értelmezni.” (227.)

Biggaral együtt elfogadom, hogy a (kvázi)jogi elvek és szövegek értelmezésénél figyelembe kell vennünk a kontextust. Az ENSZ Alapokmányát egy sajátos történelmi-kulturális kontextusban írták, éspedig olyan időszakban, amikor megalkotását politikai és egyéb meggyőződéseknek egy sajátos komplexuma határozta meg. Elvi kérdésként elfogadom, hogy vannak olyan esetek, amikor az egyénnek és az államoknak a törvényen kívül kell cselekedniük. De ha ezt ennyiben hagyjuk, azzal azt kockáztatjuk, hogy a nemzetközi jog magalakítását azokra bízunk, akik a legtöbbet nyerhetnek belőle. Akár egyetértünk azzal, hogy a NATO 1999-es koszovói beavatkozása erkölcsileg helyes volt, akár nem, az az aggodalmam, hogy Biggar háborúvédelmezéséből hiányzik az a politikai folyamat, amelynek során megtörténik a háború korlátozására és borzalmainak enyhítésére vonatkozó törvények tesztelése. A háború védelme megköveteli annak a jogi rendszernek

²² On the Free Choice of the Will, Book 1, §5.

a védelmét is, amely szabályozza a regionális biztonsági szervezetek által gyakorolt erőszak alkalmazását.

A kérdés az, hogy Biggar ugyanúgy törődik-e a háborús törvényekkel, mint a háború védelmével. Míg Biggar a klasszikus, teológiailag igazságos háború hagyományának megengedő olvasata alapján több olyan következtetést von le, amellyel nem vagyok kibékülve, ez az esszé megkísérelte felhívni a figyelmet arra, hogy Augustinus rendezetlen politikai „szerelmekre” vonatkozó kérdései elválaszthatatlanok a „helyes ok”, a „helyes hatalom” és a „helyes szándék” ismertebb kérdéseitől. Augustinus olvasása arra emlékeztet minket, hogy a politikai „szerelmek” még mindig meghatározzák nemcsak a fegyveres konfliktusokba való belépésről szóló döntéseket, hanem a nemzetközi jogot is, amely a domináns hatalmak befolyásának eszköze, és egyben a terrorizáltak és kiszolgáltatottak hangadásának eszköze; egyaránt eszköz a legerősebb államok értékeinek terjesztésére és a legerősebbek felelősségre vonására is. Aggasztó, hogy Biggar a katonai erő alkalmazására vonatkozó jogi korlátozásokat *Sally néni. A globális kormányzás kilátásai* cím alatt tárgyalja (241.), azaz az egész emberiség számára egyetlen közös politikai hatalom kvázi-apokaliptikus elképzeléseként, amely nem jelent komoly politikai opciót, és ezzel eltereli a figyelmet a fegyveres konfliktusok korlátozását és szabályozását szolgáló törvények szükségességéről; s emellett nem tárja fel megfelelően a nagy világhatalmak politikai „szerelmeit” a háborús törvények meghatározásában.

* * *

Biggar kontextualizmusához

Ez a könyv egy nagyon személyes bocsánatkérés. Biggar azzal kezdi könyvét, hogy elismeri: a békére és nem a háborúra kell elsősorban figyelniünk, és hogy a háború kitörésének megakadályozásért folytatott fáradozás az első és legsürgetőbb kötelességünk. Azonban, ahogyan ő fogalmaz: „Nem vagyok képes könyvet írni a békéről” (1.). Elárulja, hogy a háború mindig is megragadta a képzeletét, felidézi a háborúban elhunyt rokonait, és azon tűnődik, hogy ő miként birkózott volna meg az általuk átélt szörnyűségekkel és keresztény hitével. Az eredmény: „egy újabb könyv a háború erkölcsi igazolásáról”. Nem kétséges, hogy hová kívánja elkuttatni olvasóit.

Biggar az „igazságos háború gondolatának” nevezett elveket igyekszik alkalmazni különböző konfliktusokra, köztük az első világháborúra, különösen a somme-i csatára, a NATO 1999-es koszovói beavatkozására és Irak

2003-as lerohanására. Szükséges különbséget tesz a háborúba induló igazságosság (*ius ad bellum*) és a háború megvívása során megvalósuló igazságosság (*ius in bello*) között, és meghatározza a háborúba induló igazságosság hat kritériumát: jogos ok, törvényes hatalom, helyes szándék, végső eszköz, arányosság és a siker kilátása. Ezek a kritériumok jelölik ki Biggar megközelítéseinek határait, amelyek között összefüggő formában nyújtja a háború mai értelmezését. Fontos megjegyeznünk, hogy tisztázza elkötelezettségét az igazságos háború álláspontja mellett, és kijelenti:

„Az »igazságos háborún« nem az egyszerűen vagy tökéletesen igazságos háborút értem; és természetesen nem a szent háborúra gondolok. Az »igazságos« itt azt jelenti, hogy mérlegelés alapján és mindent figyelembe véve »indokolt«. Egyetlen ember által vívott háború sem lesz egyszerűen igazságos; de ez nem jelenti azt, hogy egyetlen háború sem lehet igazolt.” (3.)

Teológusként azt is állítja, hogy minden háborút a bűnösök egyik csoportja vív egy másik csoport ellen, és így egyetlen háború sem tekinthető „szent”-nek, vagyis olyannak, amely – Biggar szavaival – „isten felhatalmazással rendelkezik” (4.). Biggar azt is elismeri: mivelhogy teológus, kulturális kontextusát jelentősen formálják a pacifista nézetek. Azonban azt állítja, hogy a konfliktusokra nem mindig létezik pacifista megoldás, és hogy a súlyos igazságtalanságot elkövető embereket nem mindig lehet türelmes érveléssel eltéríteni az erőszak útjáról. Így védi meg az általa „realista hagyománynak” nevezett tradíciót a kortárs pacifizmussal szemben.

Ez az álláspont – mondja Biggar – keresztyén, nem pedig hobbesi: az emberi természetre vonatkozó optimizmus hiánya nem vonja maga után a Thomas Hobbes (1588–1679) filozófiájában fellelhető pesszimizmust vagy cinizmust. Álláspontját így foglalja össze:

„Az emberi lények képesek arra, hogy olykor hősiességgel is szeressék azt, ami jó, és megtegyék azt, ami helyes. De ugyanígy képesek annyira kötődni a rosszhoz, hogy még a tárgyilagossággal sem tudják távol tartani őket attól.” (12.)

Ez az antropológiai realizmus egy olyan erkölcsi realizmussal kapcsolódik össze, amely a világ alapvető erkölcsi egységét és rendjét állítja, és ez Istentől, nem pedig az emberiségtől származik. A háborúval kapcsolatban Nigel Biggar tehát úgy véli, hogy a nemzetközi jog nem lehet az erkölcsi

fellebbezés végső bírósága, és azt képviseli, hogy a keresztyén realizmusnak a nagy egyházatyát, Augustinust kell követnie, aki szerint az erőszakos erőszak alkalmazása a „kedves keménység” (13.) egyik megnyilvánulása lehet. Biggart azonban nem szabad kereszties hadvezérnek tekinteni. Elismeri, hogy a háború borzalmas gonoszságokkal jár, amelyeket lehetőség szerint el kell kerülni, s amint a további fejezetekből kiderül, hogy amennyire egy civil személy képes erre, teljes mértékben elismeri a háború által okozott szenvedések különböző fajtáit. Mindazonáltal azt állítja:

„Ahogyan hiszek a durva és megoldhatatlan gonoszság tényében, úgy hiszem, hogy a büntetés szükséges, és hogy annak van egy alapvető, tágabb értelmű megtorló dimenziója. A megtorlás azért fontos, mert a rossz cselekedeteknek ellent kell mondani, azt elhárítani és visszafordítani kell. Ha nem mondunk ellent nekik, nem hárítjuk el és nem próbáljuk visszafordítani azokat, azt fogja jelenti, hogy nem számít, és ezért az áldozatai sem számítanak.” (11.)

Az ilyen megtorlás nem feltétlenül bosszúálló, ugyanis létezik arányos válasz a helytelen cselekedetekre, és minden más, amiről e könyvben olvassunk, azoktól az elvektől függ, amelyek mellett a bevezetőben érvel.

A háború védelmében rövid bemutatása

A keresztyén pacifizmus ellen címet viselő 1. fejezet kritikusan vizsgálja a pacifista álláspontot képviselő Stanley Hauerwas, John Howard Yoderrel és Richard Hays nézeteit. Biggar itt részletesen kifejti, hogy miért utasítja el az általuk képviselt különböző pacifista lehetőségeket.

A második fejezet címe: *Szeretet a háborúban*. Biggar itt számos ellentmondásos álláspontot sorol fel. A megbékélést vizsgálva azt állítja, hogy a megbocsátásnak két „pillanata” van: a könyörület, amely egyoldalú és feltétel nélküli; és a feloldozás, amely az elkövető bűnbánatától függ. A két mozzanatot nem szabad összekeverni, és azt állítja továbbá, hogy a sérelemre adott megfelelő válasz a neheztelés lehet, és hogy a megtorlásnak nem szabad bosszúállónak lennie.

A harmadik fejezet azt a kérdést teszi fel, hogy a kettős hatás elve túlélheti-e a harcot, és erre igenlő válasz ad. Ez az elv kimondja, hogy erkölcsileg néha megengedhető egy jó eredmény elérésének mellékhatásaként kárt okozni, még akkor is, ha ez a károkozás mint eszköz nem lenne megengedhető ugyanazon eredmény elérése érdekében. Biggar úgy véli, hogy

a szándék döntő erkölcsi tényező a háború megítélésében, és Aquinói Tamás elvével együtt megerősíti, hogy nem minden szándékos gyilkosság szükségszerűen helytelen. Alkalmanként az ember „vonakodva választhatja és fogadhatja el [az ölést]” (110.), és néhány indokolt esetben a vele járó rossz elkerülhetetlen.

A 4., 6. és 7. fejezet anyagát konkrét konfliktusok szolgáltatják. Az *Arányosság* című 4. fejezetben Biggar a somme-i csatára hivatkozik, és hosszasan érvel amellett, hogy hajlandó olyan álláspontokat is támogatni, amelyeket sokan elutasítanak, és pedig azt, hogy a csatát „szörnyű és tragikus módon tökéletlen tábornokok irányították. De [a csata] nem volt bűnösen gondatlan, és nem is volt hiábavaló.” (146.)

Felteszi a kérdést, hogy milyen alternatívái voltak a somme-i offenzívának. Például az, hogy Nagy-Britanniának korábban kellett volna-e békét kötnie, és hogy azt milyen feltételekkel ajánlotta volna fel Németország? Azzal is érvel, hogy a kimerítő hadviselés nem feltétlenül aránytalan.

Az 5. fejezet *A jogi pozitivizmus és a liberális individualizmus ellen* címmel foglalkozik részletesen David Rodin azon nézeteivel, amelyeket a *War and Self-Defense* (2002)²³ című könyvében fejtett ki.

A 6. fejezet – *Arról, hogy nem mindíg az ördögöt részesítjük a jog juttatásában* – a koszovói konfliktusról szól, a 7. fejezet pedig – *Az ítéletalkotás. Irak esete* – a NATO iraki beavatkozásával foglalkozik.

A háború védelmében című könyv a háborúval kapcsolatos kérdések sokaságával foglalkozik, amint azt a Biggar által felhasznált források széles skálája is tükrözi. Némely álláspontja, amiként azt ő maga is jól tudja, mélységesen ellentmondásos, és egyes olvasókból heves elutasítást vált ki. De gondosan, alaposan és általában árnyaltan érvel, és az ellentétes nézeteket is figyelembe veszi. A legtöbb olvasó nem fog egyetérteni legalább néhány következtetésével; de ez kihívás arra, hogy ugyanolyan alaposan és szigorral válaszoljunk neki, mint amilyen alaposan és szigorral erősíti meg ő is a maga álláspontját.

Ez a könyv az augustinusi igazságos háború hagyományának védelmezéseként született. Mélyreható és jelentős hozzájárulás a huszonegyedik századra vonatkozó háborús etika megfogalmazásához.

²³ Rodin, David: *War and Self-Defense*. Oxford University Press, New York 2002.

Felhasznált irodalom

- Aurelius Augustinus: *Isten városáról írt huszonkét könyve*. I. kötet (I–V. könyv). Ford. Földvári Antal. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T. Pécssett, Budapest 1942.
- Biggar, Nigel: *In Defence of War*. Oxford University Press, Oxford 2013.
- Congar, Yves: «Civitas Dei» et «Ecclesia» chez Saint Augustin. Histoire de la recherche: son état présent In: *Revue d' Etudes Augustiniennes Et Patristiques* 3, (1957/1), 1–14.
- Foley, Richard S. J.: The Communion Of Saints. In: *Bijdragen: International Journal for Philosophy and Theology*, 20 (1959/3), 267–281. <http://dx.doi.org/10.1080/00062278.1959.10596383>. (2015. aug. 24.)
- Smith, Thomas W.: The Glory and Tragedy of Politics. In Doody, John et al. (eds.): *Augustine and Politics*. Lexington Books, Oxford 2005, 197–214.
- Sollier, Joseph F.: The Communion of Saints. In: Herberman, Charles G. et. al. (eds.): *Catholic Encyclopedia*. Vol IV. The Encyclopedia Press Inc., New York 1908, 171–174.
- Szent Ágoston: *Isten városáról*. III. kötet (XI–XVI. könyv). Ford. Földvári Antal. Kairosz Kiadó, Budapest 2006.
- Szent Ágoston: *Isten városáról*. IV. kötet (XI–XVI. könyv). Ford. Dér Katalin (XVII–XXI. könyv) és Heidl György (XXII. könyv). Kairosz Kiadó, Budapest 2009.
- Reed, Esther D.: In Defence of the Laws of War. In: *Studies in Christian Ethics* 28 (2015/3), 298–304. <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0953946814565314> (2015. aug. 24.).
- Rodin, David: *War and Self-Defense*. Oxford University Press, New York 2002.

* * *

Examining Some Ethical Issues in the Context of War

One of the main questions of this paper is whether the arguments in defence of war can be coupled with equal concern for the laws of war. While a permissive reading of the classical, theological just war tradition draws a number of conclusions that can be debated, this essay has attempted to draw attention to the fact that Augustine's questions of disordered political commitments (loves) are inseparable from the more familiar questions of "right reason", "right power" and "right intention". Augustine's reading reminds us that political desires still determine not only decisions to enter into armed conflict, but also the application of the international law. On the one hand, politics is a means of influencing the dominant powers, a means of spreading their values, but also a means of holding them to account. It is also the voice of the oppressed and the vulnerable.

Keywords: just war, international law, Augustine, politics, love.